
КОНЦЕПЦИЈА ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА

Скопје, 2020

Концепцију за инклузивно образовање израдила је радна група коју је формирао в.д. директор Бироа за развој образовања, Зеџирија Хасипи. Филомена Переира из Португалије и Љиљана Симић из Србије су својим богатим искуством у области инклузије обезбедиле солидну основу за израду концепције од стране радне групе у саставу:

Координатор радне групе:

мр Снежана Трпевска, Биро за развој образовања;

Чланови:

Наташа Јанковска, Министарство за образовање и науку;

Билјана Трајковска, Министарство за образовање и науку;

Елена Ивановска, Министарство за образовање и науку;

м-р Жанета Чонтева, Биро за развој образовања;

м-р Лидија Дојчиновска, Кабинет Премијера РСМ;

Спасе Додевски, Кабинет Премијера РСМ;

проф. др Јасмина Делчева Диздаревић, Институт за педагогију,
Филозофски факултет, Скопље;

проф. др Оливера Рашиќ Цаневска, Институт за специјалну
едукацију и рехабилитацију, Филозофски факултет, Скопље;

проф. др Орхидеја Шурбановска, Институт за психологију,
Филозофски факултет, Скопље;

Андријана Тасевска, ООУ „Круме Кепески“ - Скопље;

Марија Делетић, ПОУ „Златан Сремац“ - Скопље и

Горан Петрушев, Савез специјалних едукатора и рехабилитатора
Р.С. Македоније.

Инклузивно образовање је процес којим се излази у сусрет и одговара различитим потребама деце, младих и одраслих преко обезбеђивања приступа, повећање њиховог учешћа у учењу, школи и заједници. Укључује разумно прилагођавање образовних садржаја одговарајуће наставне прилазе и стратегије, као и организацију васпитно–образовног процеса уопште, како би се омогућило квалитетно образовање за све. Инклузивно образовање подразумева да су сва деца укључена и прихваћена, са посебном пажњом на децу која би могла бити маргинализована, дискриминисана или искључена из образовног система. Та деца се, без обзира на њихове слабости у неким областима, а у складу са њиховим потенцијалима, укључују у редовна одељења и обезбеђују им се одговарајући услови за учење, напредовање и учешће у животу школе.

Имајући у виду да инклузивно образовање има своје специфичности у системској постављености, у садржајима и организацији васпитно–образовне делатности, Закон о основном образовању предвиђа израду (доношење) посебног документа под називом – Концепција инклузивног образовања, која треба да наведе конкретне смернице о томе како ће се инклузивно образовање спровести у пракси, односно у нашем друштвеном систему.

Концепција предлаже мере и стратегије помоћу којих треба да се уклоне баријере које ометају спровођење инклузивног образовања и његове одрживости. У том смислу значајно је да свака школа може

да препозна вредност разлика својих ученика, да пронађе начине како да се поштују те разлике, да наставу прилагоди индивидуалним карактеристикама сваког ученика, да повећа и мобилизује постојеће ресурсе којима располаже, с циљем да сваки ученик учи и учествује у свеукупном школском животу.

У случајевима када се идентификују веће потешкоће у учешћу у васпитно-образовном процесу, свака школа треба да идентификује баријере са којима се ученик суочава у учењу и да понуди одговарајуће стратегије за њихово превазилажење. На овај начин се омогућава да сваки ученик има приступ настави и учењу, као и учешће и постигнућа у сагласности са његовим потенцијалима.

I. ПОТРЕБА И ОКВИР КОНЦЕПЦИЈЕ

Право све деце на образовање утврђено је великим бројем међународних конвенција и докумената и потврђено великим бројем законских обавезујућих и необавезујућих инструмената. Отуда, државе имају обавезу да поштују, штите и испуњавају право свих ученика на образовање.

Инклузивно образовање се темељи на приступу заснованом на људским правима који је дефинисан Конвенцијом о правима особа са инвалидитетом Уједињених нација и Конвенцијом о правима детета Уједињених нација, које су прихваћене од Републике Северне Македоније.

Оквир за акцију у образовању 2030. усвојеној од глобалне заједнице за образовање¹, да би се побољшао напредак ка циљевима одрживог развоја у Циљ 4: **Да се обезбеди инклузивно и правично квалитетно образовање и да се промовишу могућности за доживотно учење за све**, наглашава потребу за решавање свих облика искључивања и маргинализације. Конкретније, позивају се на решавање неједнакости повезаних са приступом, учешћем и процесима учења и резултатима, водећи рачуна о једнакости полова.

У закључним сагледавањима Комитета Организације уједињених нација (ОУН) о правима лица са сметњама у развоју у односу на

¹ United Nations. 2015. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Достапно на: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.

иницијални извештај Републике Северне Македоније септембра 2018. године², између осталог, дата је препорука да се ревидира Закон о основном образовању, с циљем јасног промовисања инклузивног образовања и забране дискриминације по основу ометености. Сагласно препорукама, у Закону о основном образовању, донетом августа 2019. године³, наглашава се да је основно образовање институционално, кадровски и садржајно организовано на начин на који подржава инклузију све деце у редовном основном образовању. Закон предвиђа забрану дискриминације на било којој основи у свим областима деловања основне школе, док се запослени у основним школама обавезују да промовишу једнакост и правичност између свих ученика и да се активно супротстављају свим облицима дискриминације и насиља.

С обзиром на то што инклузивно образовање има у виду индивидуалне потребе за развој ученика, дајући једнаке могућности за остваривање основних човекових права за развој и квалитетно образовање, Концепција инклузивног образовања даје смернице за укључивање, развој и образовање следећих група ученика с посебним образовним потребама (ПОП):

▶	ученици са сметњама - који имају дуготрајна физичка, ментална, интелектуална или чулна оштећења и који у интеракцији са различитим друштвеним баријерама могу да омету њихово потпуно и ефективно учешће у друштву, на једнакој основи са осталима,
▶	ученици са нарушавањем у понашању или са емоционалним проблемима или са специфичним тешкоћама у учењу,
▶	ученици који потичу из неповољних социо-економских, културних, и/или језички депривираних средина,
▶	ученици са комплексним потребама – који имају вишестепене тешкоће, вишестепена нарушавања, комплексне здравствене потребе и потребу за великом и интензивном помоћи и подршком ⁴ ,

² Concluding observations on the initial report of the former Yugoslav Republic of Macedonia. Достапно на: https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/concluding_observation_2018_committee_on_the_rights_of_persons_with_disabilities.pdf

³ Закон за основно образование: Службен весник на РСМ, бр. 161 од 5.8.2019 година

⁴ Novak, M. i Zhizhak, A. (2016). Pojam i ključna obilježja kompleksnih intervencija za populacije u riziku. Достапно на: https://www.researchgate.net/publication/328896245_Pojam_i_kljucna_obilježja_kompleksnih_intervencija_za_populacije_u_riziku

▶	деца/ученици са страним држављанством, деца без држављанства, деца избеглице, тражиоци азила, деца са статусом признате избеглице, деца под супсидијарном заштитом, деца под привременом заштитом која бораве у нашој земљи,
▶	деца/ученици који нису били укључени у наставу, а већег су узраста и
▶	деца/ученици и из других рањивих категорија која из различитих разлога траже посебну подршку и бригу током васпитно-образовног процеса.

II. ВИЗИЈА И ВОДЕЋИ ПРИНЦИПИ

ВИЗИЈА

Визија инклузивног образовања је да сваком детету, независно од узраста, пола/рода, сексуалне оријентације, расе, етничког порекла, религије или веровања, способности, социоекономског порекла, обезбеди могућности за квалитетно образовање са вршњацима, у оквиру редовног васпитно-образовног система, од најранијег узраста и током живота.

ВОДЕЋИ ПРИНЦИПИ У ИНКЛУЗИВНОМ ОБРАЗОВАЊУ

- ▶ Универзална способност за образовање значи да сва деца и ученици могу да уче, да се развијају, да постижу и доприносе заједници и шире у друштву.
- ▶ Правичност, или гаранција да сва деца и ученици имају приступ неопходној подршци, да би остварили свој потенцијал за учење и развој.
- ▶ Инклузија је право све деце и ученика на приступ и учешће, ефективно и попутно, у заједничком васпитно–образовном контексту.
- ▶ Организовање васпитно–образовног процеса по мери ученика, при чему се о врсти подршке одлучује појединачно за сваког ученика сагласно његовом потенцијалу, потреби и интересима.
- ▶ Флексибилност - флексибилно организовање наставног плана, наставног програма, школског простора и времена, да би се омогућио да васпитно–образовни процес преко примене одговарајућих наставних метода и активности одговори специфичностима и стиливима учења сваког ученика/ученице..
- ▶ Самоопредељење – поштовање личне независности, имајући у виду потребу, интересе и способности ученика, културни и језички идентитет, обезбеђујући могућности за остваривање права учешћа и доношење одлука..
- ▶ Одговорност и аутономност школе да дефинише процес у коме се идентификују баријере у учењу са којима се ученик суочава и планирање најразличитијих стратегија и мера за њихово превазилажење.
- ▶ Укљученост родитеља/старатеља – имају право на учешће и информисање о свим аспектима из васпитно–образовног процеса њиховог детета.

III. ПРИСТУПИ ГРАЂЕЊУ ИНКЛУЗИВНЕ КЛИМЕ У ШКОЛИ И ПОДРШКА ПРИ УЧЕЊУ

Оренаведени принципи, у контексту Републике Северне Македоније, могу да се испуне преко развоја и имплементације свеобухватног школског приступа (Whole – school approach) што значи грађењем капацитета за развој инклузивне климе у самој школи и обезбеђивање систематске подршке целокупном васпитно-образовном кадру.

Свеобухватни школски приступ укључен је у стратешке школске документе и на тај начин су дефинисани кораци за грађење инклузивне климе у школи. Циљ је да се постигне поштовање разлика, промовисање једнакости, правичности, недискриминације и креирање услова и могућности за учење и напредовање сваког ученика.

Ефикасност приступа углавном зависи од:

- ▶ школских инклузивних тимова – њихове посвећености инклузивном образовању, заједничкој визији и спремности да раде заједнички;
- ▶ климе у школи - демократизације у школи, отворености према променама, увођење иновација у васпитно-образовном процесу;
- ▶ подршке руководећег и управног органа школе.

За грађење инклузивне школе, потребно је да се васпитно–образовни процес заснива на моделу интервенција за подршку више нивоа (Multi- tiered intervention model). Овај модел укључује трансформације/интервенције у наставном плану и наставне програме, наставне стратегије, активности и материјале, као и континуирано праћење процеса спровођења интервенција, на најмање три нивоа подршке учењу:

Ниво I – Општа подршка

О овој врсти подршке одлучује школа у сарадњи са учеником и његовим родитељима/старатељима и притом нема потребе за званичном одлуком.

Општа подршка се обезбеђује на нивоу школе при чему се поред наставника укључују и стручни сарадници који воде евиденцију о напредовању ученика.

Учење треба да се усмери према индивидуализацији и диференцијацији наставног процеса ка примену одговарајућих наставних метода и средстава. Најчешће, за ученике са потешкоћама у учењу добро је да подршка буде усмерена на помоћ у налажењу сопственог стила учења и вежбања кроз разне технике учења, при чему се истовремено ради и на јачању концентрације и меморије, али у великој мери и на активирању виших мисаоних процеса, као и на јачању емоционалне компоненте.

Деца са посебним образовним потребама често имају тешкоће при учењу које нису увек изазване од неког облика ометености. С обзором на разлоге појаве тешкоћа при учењу код ових ученика, активности у школи би требало да буду усмерене ка њиховом ублажавању и превазилажењу преко обезбеђивања стимулативне средине за учење и развој потенцијала са којима ученици располажу.

Ово значи да и индивидуална подршка треба да буде усмерена ка стицању вештина којима ће се смањити почетна неједнакост и омогућити услови за подстицање и развијање потенцијала којима ови ученици располажу.

Стручни сарадници могу да помогну ученику у развијању позитивне слике о себи и јачању самопоуздања, развијању говора

и комуникацијских вештина, стицању и развијању навика за бригу о себи и личној безбедности, подстицању и развијању сарадње са осталима и њихово поштовање, организацији учења и начинима учења. Остали облици подршке могу да се планирају у зависности од тога да ли су тешкоће изазване и од неког облика ометености или су последица утицаја фактора који потичу из њихове животне средине.

Ниво II – Интензивирана подршка

Обезбеђује се ученицима у случају када Општа подршка не даје очекиване резултате. Препорука за пружање интензивираних подршке даје се после процене од стране школског инклузивног тима и Стручних тела за функционалну процену. Интензивирана подршка садржи вишекратне и/или истовремене интервенције и ученику се обезбеђује на основу индивидуалног образовног плана.

Зато, тим стручних сарадника после извршене опсервације и идентификације постојећих капацитета/функционалности код детета, као и области у којима се јављају потешкоће, треба да направи план за интервенције у коме ће све активности бити добро осмишљене, одвијаће се координисано и у функцији побољшања стања, а с циљем да се ученик припреми за учење и боље функционисање у животу, при чему је рана интервенција од посебне важности.

Ниво III – Посебна подршка

Обезбеђује се када интензивирана подршка не задовољава потребе ученика или у другом случају, откако је дата препорука за пружање посебне подршке након процене од стране Стручних тела за функционалну процену. Посебна подршка је слична интензивированој подршци, али је са још већим интензитетом и вишекратним и/или истовременим интервенцијама и обезбеђује се на основу модификованог наставног програма.

Сва три нивоа подршке обезбеђују се у редовним школама у сарадњи са родитељима/старатељима, а у најбољем интересу

ученика. Уколико посебна подршка која се даје у школи не задовољава потребе ученика, постоји могућност да се подршка обезбеђује и у основним школама са ресурсним центром или центрима за подршку при учењу. Облици подршке су дефинисани у модификованом наставном програму.

IV. РАНО ОТКРИВАЊЕ И ИНТЕРВЕНЦИЈЕ

У раном откривању деце са посебним образовним потребама, поред њихових родитеља и здравствених установа, кључну улогу имају и стручна тела за функционалну процену. Ова стручна тела функционалну процену врше у сагласности са Међународном класификацијом функционисања, ометености и здравља-МКФ, усвојеној од стране Светске здравствене организације 2001. године⁵. МКФ се заснива на интеграцији медицинског и социјалног модела ометености и функционисања. С циљем да се постигне интеграција различитих перспектива функционисања користи се „биопсихосоцијални“ приступ, а ометеност се посматра као динамична интеракција између лица и фактора средине.

Додатна подршка се обезбеђује без дискриминације по било којој основи за свако дете или омладинца коме је због развојних нарушавања, ометености, нарушавања социјалног понашања, тешкоћа при учењу, хроничних обољења и других разлога потребна додатна подршка из области образовања, здравства или социјалне заштите. На основу функционалне процене утврђују се могућности и потребе детета или омладинца за укључивање у предшколске установе, у редовни васпитно–образовни систем као и остваривање права социјалне, здравствене заштите и запослење, сагласно законским прописима.

⁵ Међународна класификација на функционирање, попреченост и здравје – МКФ. Достапна на: https://www.unicef.org/northmacedonia/sites/unicef.org.northmacedonia/files/2019-01/MK_SP_CWD_ICF_MK.pdf

Стручна тела за функционалну процену имају дужност да:

- врше функционалне процене деце која имају потребу за додатном подршком у различитим срединама (у школи, у породици, у заједници);
- доносе званичну одлуку о типу подршке, контексту учења, неопходном разумном прилагођавању и обезбеђивању неопходне опреме;
- дају препоруке родитељима како најбоље да подржавају децу;
- у сарадњи са школским инклузивним тимом континуирано прате учење и окружење као и координацију подршке и комуникацију између родитеља, наставника и стручних лица.

На основу функционалне процене детета или омладинца и његове породице, могу да им се обезбеде следеће мере подршке из области васпитања и образовања:

- ▶ приоритет при пријему у предшколским установама;
- ▶ реализација предшколских програма за рад са децом са сметњама;
- ▶ образовање уз интензивiranу подршку;
- ▶ образовање са посебном подршком;
- ▶ услуге образовне асистенције;
- ▶ услуге личне асистенције;
- ▶ индивидуални васпитно-образовни рад са стручним сарадником;
- ▶ саветодавни рад са дететом или омладинцем;
- ▶ саветодавни рад са породицом;

- коришћење прилагођених наставних средстава и помагала и помоћних технологија; (употреба алтернативних начина и средстава за комуникацију - слике, цртежи, фотографије, предмети, прилагођен распоред часова, посебан начин означавања места у учионици, посебан начин означавања места за материјал за рад, посебан начин означавања места за остављање завршених радова, компјутера, прилагођавање тастатуре, екран на додир, прилагођени мауси, посебан софтвер, тајмери, часовници, рекордери, итд);
- обезбеђивање обуке за ученике за коришћење Брајевог писма, самостално кретање, употреба средстава са помоћним технологијама, знаковни језик или друга алтернативна средства за комуникацију;
- превазилажење језичких баријера, као и подршка деци којој је матерњи језик другачији од језика на коме ученик следи наставу;
- организација образовне подршке у случају дужег одсуства из школе због тешке и хроничне болести, због обезбеђивања континуитета у образовању, у облику појачане додатне наставе, он лајн наставе, индивидуалног рада у болничким или кућним условима и ангажман стручних лица са специјализованим знањем;
- обавезна обука наставника и стручних сарадника који су директно укључени у васпитно-образовни рад, у сагласности са инклузивним принципима, за коришћење средстава асистивне технологије, алтернативна средства за комуникацију;
- обезбеђивање превоза са адресе становања до образовне установе;
- друге мере у сагласности са позитивним законским прописима

Потребно је унапређивање сарадње између Министарства рада и социјалне политике, Министарства за образовање и науку

и Министарства здравља с циљем стварања механизма за рано препознавање, превенцију и благовремену идентификацију сваке потребе за допунском подршком деци **од нула до шестогодишњег узраста**, као и обезбеђивање благовремених информација и подршке родитељима/старатељима деце.

Функционална процена и процена потреба детета за допунском подршком прави се на захтев родитеља/старатеља детета и по службеној дужности – на иницијативу институција из области образовања, здравља или социјалне заштите, и даваоца социјалних услуга, уз сагласност родитеља или старатеља.

Уколико се родитељ, односно старатељ не слаже са покретањем поступка за процену, а таква одлука је штетна за дете, на иницијативу појединца или институције, онда Центар за социјални рад по службеној дужности покреће поступак у циљу најбољег интереса детета.

Поред модела интервенција за подршка у оквиру школа, треба да се гради и спољни систем подршке који ће бити на два нивоа

- ▶ национални/регионални - мрежа за стручну подршку и ресурсни центри за спровођење инклузивног образовања у школама (грађење капацитета школа и школских инклузивних тимова) и
- ▶ локални – мобилизовање постојећих ресурса у локалној средини, значајних за подршку инклузивном образовању (локална самоуправа, центри за подршку, сервисне службе, грађанске организације), у смислу потпуног искоришћавања њихових потенцијала и могућности подршке и имплементације инклузивног образовања.

V.

УЛОГА И ОДГОВОРНОСТИ ЧИНИОЦА У ОБРАЗОВАЊУ

Сви чиниоци у образовању треба координисано и активно да учествују у свим фазама од реализације процеса реформи у образовању (од дизајнирања, преко развијања и имплементације), с циљем да се обезбеде инклузивни наставни програми, уџбеници, оцењивање и други потребни ресурси за постизање социјалне инклузије. Инклузија није само избор креатора политика. Инклузија подразумева и промену мисаоног склопа (начина размишљања) код већине у заједници, укључујући и запослене у институцијама који треба да имплементирају, односно грађење ставова и веровања да способности нису дате једном заувек и да оне могу да се развијају радом и радом на себи. У том смислу, обезбеђивање инклузивног образовања није једина одговорност образовних институција⁶.

- **Наставници** су кључни за обезбеђивање квалитетног васпитања и образовања за сву децу. Добро обучени, подржани и мотивисани наставници утичу на приступ, учешће и успех све деце, а посебно деце са посебним образовним потребама којима треба допунски подстицај и подршка да би дошла и остала у школи⁷

⁶ Global Education Monitoring Report 2020. Inclusion and Education: ALL MEANS ALL. Достапен на: <https://www.unesco.org/gemreport>

⁷ УНИЦЕФ: Наставници, инклузивна настава и педагогија во чиј центар се децата. Достапно на: https://www.unicef.org/northmacedonia/media/4146/file/MK_ChildCentredTeaching_Report_MK.pdf

Инклузивни наставник у свом васпитно-образовном раду поштује следеће принципе:

- Инклузивно образовање је одговорност свих наставника.
- Свим наставницима континуирано су потребне нове вештине и знања која треба да стекну да би могли да развијају колаборативну школску културу и да реализују наставу у инклузивним одељењима сагласно међународним стандардима о инклузивном образовању.
- Инклузивно образовање налаже да наставници стално размишљају о томе како ученици уче и какво је њихово учешће у одељењу, школи и заједници и о томе како да имају у виду различите потребе и стилове учења (визуелни, аудитивни и кинестетички) ученика.

Вредности и ставови наставника су од суштинског значења за инклузивно образовање. Наставници који верују да су одговорни да уче сву децу су ефективнији у целини.

- **Предшколске установе** – су средине где се врши прва идентификација дела деце са посебним образовним потребама и где се родитељима нуди помоћ у подстицању развоја детета и обезбеђивање допунске подршке. Они олакшавају вертикалну транзицију ка образовању деце са посебним потребама и представљају релевантни извор информација потребних наставницима из основних школа.
- **Школе** - (основне и средње школе) - их препознају и улажу напоре како би одговориле потребама све деце и кроз принципе разумног прилагођавања креирају стимулативну школску средину за учешће и учење сваког ученика. Активно сарађују и негују партнерске односе са родитељима/старатељима и свим релевантним чиниоцима који су укључени у подршку ученицима са посебним образовним потребама. Једна од значајних улога школа је препознавање способности ученика са посебним образовним потребама и њихов развој у самосталне индивидуе, конкурентне на тржишту рада. Школе воде евиденцију и брину о свој деци која нису уписана у школу и о ученицима који неоправдано изостају из школе.

- ▶ **Образовни асистенти** - учествују у настави на различите начине, увек под супервизијом наставника, како би се побољшао процес учења. Они могу да фасилитирају групни рад са ученицима, повремено да раде индивидуално са одређеним ученицима на јачању њихових вештина, да помогну у менаџирању у учионици (менаџмент дисциплине, мотивација, емоције и потребе ученика). Циљ подршке коју пружају образовни асистенти је да преко сарадње са наставницима и применом метода кооперативног учења и поучавања, помогну ученицима да учествују у васпитно-образовном процесу, максимално да реализују своје потенцијале и да стекну самосталност и социјалну укљученост у школској средини.
- ▶ **Лични асистенти** - се ангажују као подршка ученицима са сметњама у развоју, у извођењу свакодневних активности. Циљ подршке коју пружа лични асистент је да ученику са сметњама омогући одговарајућу индивидуалну практичну помоћ при задовољавању основних потреба у свакодневном животу: кретање, одржавање личне хигијене, хранење, облачење и комуникација са осталима. Оваква врста подршке ученику омогућава да стекне виши ниво самосталности и функционалности, као основа за лакше укључивање у васпитно-образовном процесу и активностима у заједници.
- ▶ **Образовни медијатори** – ангажују се за децу која потичу из социјално депривираних средина и за ону децу која су ван васпитно-образовног система. Улога медијатора је информисање о могућностима и приступу школама, спровођење редовних сусрета за сензибилизацију становништва и запослених у основним школама са спецификама и потребама рањивих група у делу образовања, редовна сарадња са стручним сарадницима и наставницима за побољшавање постигнућа ученика, преузимање активности за спречавање прераног напуштања васпитно-образовног процеса ученика. Потреба за ангажовањем образовног медијатора врши се на захтев школе у којој је ученик уписан или треба да се упише, који се доставља Министарству за образовање и науку. Образовни медијатори се ангажују путем јавног позива, који спроводи Министарство за образовање и науку.
- ▶ **Тутори-волонтери** – сагласно програму за обезбеђивање tutorства ученицима у основном образовању, који утврђује

министар, у циљу обезбеђивања додатне подршке ученицима из предмета који су део наставног плана у школској години у којој је ученик уписан, могу преко туторства за изучавање језика да допринесу превазилажењу језичке баријере код деце чији је матерњи језик другачији од језика на којем се настава изводи.

- ▶ **Основне школе са ресурсним центром** – развојем инклузије специјалне школе се трансформишу у школе са ресурсним центром и постају национални, односно регионални центри који ће нудити своје стручне, материјалне и просторне ресурсе ученицима са сметњама у развоју, њиховим породицама и васпитно-образовном кадру у школама. Они ће вршити индивидуални третман и рехабилитацију, обезбеђиваће образовну и личну асистенцију, учествоваће и у реализацији дела модификованог програма за ученике са комплексним потребама, сагласно препоруци стручног тела за функционалну процену.
- ▶ **Центри за подршку при учењу** - развојем инклузије, посебна одељења при школи трансформишу се у центре за подршку при учењу и нудиће своје стручне, материјалне и просторне ресурсе ученицима са сметњама, њиховим породицама и васпитно-образовном кадру у школама. Они ће вршити индивидуални третман и рехабилитацију и учествоваће и у реализацији дела модификованог програма за ученике са комплексним потребама, сагласно препоруци стручног тела за функционалну процену.
- ▶ **Универзитети** – посебно значајно место у процесу инклузије заузимају високообразовне институције које образују и продуцирају наставнички кадар. Да би се унапредиле компетенције будућих наставника и стручних сарадника, универзитети, односно факултети који образују наставнички кадар ће креирати нове студијске програме усаглашене са међународним стандардима о инклузивном образовању. Универзитети ће учествовати и у делу подршке наставницима на радним местима, преко практичне наставе са студентима у инклузивној учионици.
- ▶ **Министарство за образовање и науку (МОН)** – креира инклузивне политике, обезбеђује одговарајуће ресурсе школама (људски, материјални и финансијски) за спровођење инклузивног образовања, прати инклузивну праксу у свакој

школи, расположиве људске ресурсе и расположиве ресурсе у заједници/општини, с циљем додатне подршке ученицима који имају потребу за тим.

МОН треба да развија стратегију за прелазак деце са сметњама у развоју из посебних (специјалних) у редовне школе и да подржавају процес трансформације специјалних школа у школе са ресурсним центрима, где спада и програм за развој капацитета кадра који ради у тим школама.

- ▶ **Биро за развој образовања (БРО)** - залаже се за унапређење и усавршавање наставе и учења ученика са посебним образовним потребама, реализује развојна истраживања из области инклузивног образовања, врши саветодавну – стручну подршку школама у делу обезбеђивања квалитетне наставе и обезбеђивања алатки за евидентирање, праћење и документирање напредовања ученика са посебним образовним потребама. БРО ради на креирању, акредитовању и спровођењу програма за обуке из области инклузивног образовања, с циљем стручног усавршавања васпитно-образовног кадра и вредновање постигнућа ученика, публиковања приручника, часописа и других дидактичких материјала за подршку настави у побољшању инклузивног образовања.
- ▶ **Центар за стручно образовање и обуку (ЦССО)** – улога центра је у смислу анализе и проучавања система за стручно образовање, пројектовање нових системских и концепцијских решења за посебне нивое и врсте стручног образовања, истраживање тражишта рада и предлагање занимања која су актуелна, развоја образовних стандарда који укључују концепт инклузије, подршке школама и социјалним партнерима за прилагођавање и реализацију практичне обуке ученика са сметњама, подизању квалитета образовања у стручним школама са акцентом на инклузивно образовање и припрему наставника из стручних школа за спровођење инклузивног образовања.
- ▶ **Државни испитни центар (ДИЦ)** – дефинише и омогућава прилагођавање у процесу спољних мерења постигнућа ученика и државних тестирања, с циљем задовољавања потреба ученика са посебним образовним потребама, не само са аспекта техничких прилагођавања и подршке, већ и са аспекта садржинских прилагођавања. ДИЦ у својим модулима обуке и лиценцирања будућих директора школа, обавезно ће бити

модул за инклузивно образовање и имаће у виду постигнуте резултате из ове области, као посебно значајне.

- ▶ **Државни просветни инспекторат (ДПИ)** – у склопу интегралне евалуације, као и ванредних надзора прати и оцењује инклузивне праксе у свакој школи на основу јасно дефинисаних индикатора који су укључени индикатори за квалитет рада школа. ДПИ прати начин на који школа организује и реализује наставни план и програм, односно да ли ефикасно спроводи мере подршке при учењу.
- ▶ **Министарство рада и социјалне политике - (МРСП)**- прати и унапређује рад предшколских установа, дневне центре и друге социјалне установе које нуде подршку школама, преко својих услуга. Преко подручних центара за социјални рад, МРСП учествује у процесу детекције деце са посебним образовним потребама, која су ван образовања. Ово министарство обезбеђује и лиценцирање сервисних служби које нуде социјалне услуге лицима са сметњама у развоју.
- ▶ **Стручна тела за функционалну процену** – имају улогу да врше функционалну процену у сагласности са Међународном класификацијом функционисања, ометености и здравља – МКФ, деце или омладине која имају потребу за додатном подршком, да донесу званичну одлуку о типу подршке, контексту учења, да дају препоруке родитељима како да подржавају дете и континуирано да прате учење и окружење за учење и координацију подршке и комуникације међу родитељима, наставницима и стручним лицима.
- ▶ **Локална самоуправа** – прати и подржава процес инклузивног образовања на локалном нивоу, подржава међуресорску сарадњу, обезбеђује услуге на локалном нивоу да би се унапредила инклузија деце са посебним образовним потребама. Локална самоуправа афирмише концепт инклузије на вишем нивоу, укључује га у својим акционим плановима и преузима активности за сензибилизацију шире локалне средине у односу на ово питање. Исто тако, одговорна је за побољшање физичке приступности школама, али и свим јавним објектима отвореним за широку популацију и води бригу о укључивању све деце из своје општине у образовни процес. Локална самоуправа има кључну улогу у одређивању реона и у ефективном

спровођењу реонизације, као предуслова за интеграцију деце из сегрегираних заједница.

- ▶ **Грађанске организације** – актуелизују питање инклузије и заступају и лобирају у интересу деце са посебним образовним потребама и њихових породица. Ове организације нуде подршку школама и родитељима/старатељима деце са посебним образовним потребама на локалном нивоу, националном нивоу и подржавају их у остваривању њихових права и могућности.
- ▶ **Сервисне службе** – специјализоване и лиценциране у области спровођења непосредних услуга деци са посебним образовним потребама и њиховим породицама. Сервисне службе нуде услуге одговарајуће подршке родитељима и усмеравају их у процесу предузимања неопходних корака за подршку деци са посебним образовним потребама. Ове службе су у надлежности МРСП.
- ▶ **Дневни центри** – својом стручношћу и компетенцијама нуде подршку школама, а имају и могућност и потребу за креирањем нових услуга на локалном нивоу за децу са посебним образовним потребама и њиховим породицама и исти су у надлежности МРСП.

VI. УПИС У ПРЕДШКОЛСКО, ОСНОВНО И СРЕДЊЕ ОБРАЗОВАЊЕ

Упис деце у предшколске установе је кључно за њихову успешну социјалну инклузију током живота. Да би се омогућио благовремени упис и да би се у што већем броју обухватила деца рођена са ризиком и сметњама у развоју, деца из различитих рањивих категорија, у предшколске установе, неопходно је да се предузму следеће мере: приоритет при упису, обезбеђивање финансијских субвенција за упис, обезбеђивање компетентних лица за подршку (педагог, психолог, специјални едукатор и рехабилитатор, логопед, социјални радник и др).

Предшколске установе ће подржавати децу са посебним потребама преко приспособљавања начина рада сваком детету, а тиме и обезбеђивање њиховог активног учешћа у одговарајућим активностима, базираним на игри.

Школска комисија за упис детета у први разред кључне информације о њему добија од родитеља/старатеља, чиме они учествују у процесу процене свог детета и носе важне одлуке у животу детета, како и о формалном и неформалном образовању.

Првична процена која се одвија у школи базира се на разним изворима и методама (разговор, посматрање детета у разним ситуацијама и срединама, базична процена функционалности – моторика, пажња и концентрација, прихватање напора, комуникација, перцепција, емоционално стање), чиме се добијају подаци о иницијалном стању у погледу јаких страна/потенцијала као и потребе подршке детету.

При упису детета са сметњама у развоју у први разред родитељ/старатељ треба да достави и мишљење/функционални профил стручног тела за функционалну процену. Уколико школска комисија за упис деце у први разред процени да дете има одређене функционалне потешкоће, а родитељ/старатељ није доставио мишљење/функционални профил стручног тела за функционалну процену, у најбољем интересу детета је да упути родитеља/старатеља стручном телу за процену, с циљем да се добију релевантне информације и смернице о потребним мерама подршке.

У даљем периоду образовања детета, уколико школски инклузивни тим утврди да ученик има потребу за додатном подршком у васпитно-образовном процесу, може да препоручи родитељу/старатељу да дете одведе на функционалну процену код стручног тела за ту намену. При упуту, УИТ даје своје мишљење о потешкоћама са којима се ученик суочава.

Уколико родитељ одбије да започне поступак, у најбољем интересу детета је да школа, по службеној дужности започне поступак.

За ефикасније и свеобухватније сакупљање релевантних информација у циљу квалитетније првичне процене и упознавања са дететом, посебно доприноси сарадња основне школе са предшколским установама преко обавезног преузимања документације, односно развојног досијеа детета. На тај начин се омогућава мониторинг и евалуација развоја и напредовања сваког детета и ствара се могућност благовременог планирања мера подршке коју треба да добије свако дете.

Ова врста сарадње посебно је важна при прелазу ученика са посебним образовним потребама из разредне у предметну наставу, као и из основног у средње образовање, при чему школски инклузивни тимови из основне и средње школе обавезно треба да омогуће поверљив начин преноса свих релевантних информација о ученику. На тај начин инклузивни тим о ученику који ће бити формиран у средњој школи може да настави васпитно-образовни процес на начин који је у најбољем интересу ученика.

Школа такође може да ступи у контакт и да сарађује и са другим институцијама и организацијама у чијим активностима/програмима је дете укључено.

VII. ПРИПРЕМА УЧЕНИКА ЗА МОГУЋНОСТИ КОЈЕ НУДИ ТРЖИШТЕ РАДА

Транзиција је процес који треба да обезбеди активно учешће ученика и поштовање његовог/њеног избора при доношењу одлука. Сви чиниоци који су укључени у васпитно-образовном процесу треба да сарађују и да развијају индивидуални транзицијски план (ИТП) за даљи развој ученика после завршетка одређеног степена образовања, у оквиру годишњег програма за рад школе.

Разрада индивидуалног транзицијског плана и креирање портфолија за професионалну оријентацију, саветовање и професионално оспособљавање треба да започне самим укључивањем ученика у васпитно-образовни процес. Примена описног оцењивања и допунских анализа у континуираном праћењу развоја ученика и његових постигнућа даће смерницу за каријерно саветовање, професионално оспособљавање и конкурисање на тржишту рада. Процес укључује сакупљање информација, посету радним местима, размишљање и доношење одлука о животу после завршетка школе. Школа треба да обезбеди целу неопходну подршку ученику да би он могао да донесе издржану и информисану одлуку о могућностима за које ће се одлучити по завршетку школе, на основу личних очекивања о свом животу у друштву, са одговарајућом професионалном, социјалном и породичном инклузијом.

Разрада ИТП треба да се руководи тиме да се планирање за свако лице врши појединачно, праћењем принципа универзалног образовања младих људи, равноправности, инклузије, флексибилности и самоопредељења.

Крајњи циљ инклузивног образовања је да се обезбеди потпуна инклузија лица са посебним образовним потребама у „радни свет одраслих“. Да би се остварио овај циљ, неопходно је да:

- ▶ све образовне активности буду усмерене ка грађењу кључних компетенција ученика за доживотно учење;
- ▶ каријерно саветовање за све ученике започне у основном образовању. Ученици са ПОП треба да буду укључени у програме за професионалну оријентацију којима ће се развијати вештине самопромоције на тржишту рада;
- ▶ успостављање тесних партнерстава између школа и компанија с циљем олакшања процеса прелаза из образовања ка запослењу и креирању услова, преко разумног прилагођавања, за укључивање лица са посебним образовним потребама у радни процес, на једнакој основи за све.

VIII. ОБЕЗБЕЂИВАЊЕ УСЛОВА ЗА ИНКЛУЗИВНО ОБРАЗОВАЊЕ

УЛОГА ИНКЛУЗИВНИХ ТИМОВА У ШКОЛАМА

За развој квалитетнијег образовања све деце, а сагласно законским одредбама, у школама се формирају и раде две врсте инклузивних тимова:

- ▶ **Школски инклузивни тим** који формира директор школе и који је састављен од седам чланова и то: педагог, односно психолог, односно социјални радник, двоје наставника из реда запослених у школи, двоје родитеља/старатеља, специјални едукатор и рехабилитатор и директор школе. Уколико школа нема стручног сарадника из одређеног профила одређује се лице из школа са ресурсним центром или из центара за подршку при учењу. Школски инклузивни тим води рачуна о инклузивним политикама и пракси на нивоу школе, осмишљава и спроводи планиране активности и води рачуна да исте буду усаглашене и примењене у васпитно-образовном раду.
- ▶ **Инклузивни тим за ученика**, формира га директор школе и чине га: наставници ученика, родитељ/старатељ, педагог, односно психолог, односно социјални радник у школи и специјални едукатор и рехабилитатор. Уколико школа нема стручног сарадника одређеног профила одређује се лице из школа са ресурсним центром или из центара за подршку при учењу. У овај тим, према потреби, могу да се укључе и друга

лица која пружају подршку ученику (лекар, стручни сарадник из друге области или рехабилитатор са којим ученик ради ван школе и слично, као и образовни или лични асистент, уколико је исти препоручен од стручног тела за функционалну процену и ради са учеником. Инклузивни тим за ученика у фокус свог рада ставља конкретног ученика за кога је формиран овај тим, односно спроводи мере подршке при учењу сагласно препорукама стручних тела за функционалну процену. У том смислу, уколико је препоручено, школски тим израђује ИОП о ученику са сметњама сагласно његовим индивидуалним потенцијалима и потребама и придржава га се у раду са њим.

ШКОЛСКИ ПРОГРАМИ И ПЛАНОВИ

Школе на основу претходно спроведене самоевалуације, припремају развојни програм рада школе за период од четири године, на основу које сваке школске године припрема годишњи програма за рад школе. У овим документима неопходно треба да стоје информације о стању са инклузивним образовањем у школи, као и упутства, мере и активности за стално унапређивање инклузивних процеса. Мере које се затим разрађују у акционим плановима, углавном обухватају следеће сегменте:

- ▶ грађење капацитета школе и наставника за успешну инклузију и васпитање и образовање деце са посебним образовним потребама (обезбеђивање физичких, организацијских, професионалних и процедуралних предуслова за инклузивно образовање и благовремено планирање и намену средстава за исто);
- ▶ рад са ученицима, наставнички кадар, стручни сарадници и родитељи за грађење и неговање инклузивне климе у школама;
- ▶ подизање професионалних компетенција наставника за примену интерактивних прилаза у настави, педагошка процена ученика, као и индивидуализована настава;
- ▶ грађење сарадње са родитељима, релевантним удружењима и институцијама у локалној заједници (општинска администрација, здравствена и социјална заштита) за успешно реализовање инклузивног образовања, као и за подизање јавне свести о његовом значењу.

ФИЗИЧКО ОКРУЖЕЊЕ И УПОТРЕБА ТЕХНОЛОГИЈЕ

Приступ образовању значи и прилагођавање физичког окружења, односно одстрањивање баријере које могу да онемогуће или отежају функционисање ученика у школској средини. У том циљу школе као и школе са ресурсним центром и локална самоуправа брину о:

- ▶ Одстрањивању архитектонских препрека, чиме се обезбеђује приступ школској згради и свим просторијама за ученике, родитеље и наставнике са било којим обликом физичке или сензорне ометености;
- ▶ Прилагођавању намештаја и опреме у учионици сагласно посебним потребама ученика;
- ▶ Адаптирању делова тоалета посебним потребама ученика;
- ▶ Обезбеђивању планова, означавању правца кретања и рељефних трака за лакшу оријентацију у простору;
- ▶ Набавци асистивне технологије (наставних и других помагала) за одстрањивање баријера у инклузивном образовању ученика са посебним образовним потребама.
- ▶ У процесу подршке инклузивном образовању важна алатка је и информатичко - комуникацијска технологија која омогућава да:⁸
- ▶ Ученици ефикасно користе ИКТ у процесу учења, чиме се подржава учешће преко индивидуализованих облика наставног рада, за све ученике са посебним образовним потребама.
- ▶ Наставници ефикасно користе ИКТ за подршку учењу у инклузивном окружењу, за шта им је потребно континуирано стручно усавршавање за примену технологије, у и ван школе.

За реализацију дела активности, а за које је неопходна додатна финансијска и друга подршка школи, иста може да се обезбеди у оквиру разних делатности: образовање, социјална заштита, здравство. Додатна финансијска и други облик подршке биће углавном обезбеђивани и координисани од стране Локалне самоуправе и Министарства за образовање и науку.

⁸ European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Достапно на: <https://www.european-agency.org/sites/default/files/Information%20and%20Communication%20Technology%20for%20Inclusion.pdf>

КОМПЕТЕНЦИЈЕ НАСТАВНИКА И ЗНАЧАЈ ВРШЊАЧКЕ ПОДРШКЕ

Наставници имају суштинску улогу у животу ученика. Постојање позитивног става према свим ученицима и спремност за сарадњу са другим стручним лицима сматрају се основним принципима у настави. Сви наставници треба да буду посвећени процесу учења код свих ученика да би они могли да стекну вештине за 21. век: дигиталну писменост, комуникацијске вештине, вештине маркетинга и продаје, брзо и самоуверено прихватање промена, емоционалну интелигенцију, вештине тимског рада. Током иницијалног и континуираног образовања, наставници треба да развијају одговарајуће вештине да би одговорили на разне потребе ученика. Отуда, наставници морају да преузму одговорност о свом доживотном учењу.

Европска агенција за посебне потребе и инклузивно образовање⁹ је идентификовала неколико ефективних приступа у настави за ученике који уче у хетерогеним одељењима у односу на компетенције васпитно образовног кадра (ставови и веровања, знања, вештине и способности).

СТАВОВИ И ВЕРОВАЊА

- ▶ Ефективни наставници су наставници свих ученика;
- ▶ Наставници преузимају одговорност да олакшају учење свим ученицима у одељењу;
- ▶ Способности ученика нису постојане; сви ученици имају могућност да уче и да се развијају;
- ▶ Учење је процес и циљ свих ученика да развију вештине „учење како да се учи“.
- ▶ Процес учења у основи је исти за све ученике – постоји веома мали број „посебних техника“;
- ▶ У неким случајевима, када се примећују тешкоће у учењу намеће се потреба прилагођавања наставног плана, наставних програма и приступа у настави.

⁹ European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Доступно на: <https://www.european-agency.org/resources/publications/teacher-education-inclusion-profile-inclusive-teachers>

СУШТИНСКО ЗНАЊЕ И РАЗУМЕВАЊЕ

- ▶ Теоретска познавања начина на које ученици уче и модели наставе који подржавају процес учења;
- ▶ Приступи за позитивно понашање и управљање учионицом;
- ▶ Управљање учионицом (физичко и социјално окружење) у функцији подршке учењу;
- ▶ Начини идентификовања, а затим и превазилажење разних препрека у учењу и њихове импликације на приступе у настави;
- ▶ Развој основних вештина – кључне компетенције – повезане са приступима у настави и оцењивању;
- ▶ Процена метода учења са акцентом на идентификовање јаких страна ученика;
- ▶ Диференцијација садржаја у наставном плану, процес учења и материјали за учење да би ученици могли да се укључе и да задовоље разне своје потребе;
- ▶ Индивидуализовани приступи учењу за све ученике чиме се ученици подржавају у развијању аутономности у учењу;
- ▶ Развој, имплементација и ефективни преглед индивидуалних образовних планова (ИОП и модификовани програми), када је то одговарајуће.

ВЕШТИНЕ И СПОСОБНОСТИ

- ▶ Примена лидерских вештина у учионици где су укључени систематски приступи за позитивно управљање учионицом;
- ▶ Појединачни рад са ученицима, као и са хетерогеним групама;
- ▶ Коришћење васпитно-образовног процеса као алатке за инклузију, чиме се подржава приступ учењу;
- ▶ Обухватање садржаја који се односе на разлике у процесима израде наставних програма;
- ▶ Разне методе, садржаји и исходи учења;
- ▶ Рад са ученицима и њиховим породицама да би се успоставило индивидуално учење и дефинисање циљева учења;
- ▶ Олакшавање учења путем кооперативног учења где ученици сарађују и помажу једни другима на разне начине – укључујући и вршњачко поучавање.

- ▶ Примена разних наставних метода и приступа у настави на систематски начин;
- ▶ Коришћење ИКТ и асистивне технологије у подршци флексибилних приступа учењу;
- ▶ Приступи у настави који се базирају на доказима да би се реализовали циљеви учења, флексибилна настава и давање јасних повратних информација ученицима;
- ▶ Коришћење формативног и сумативног оцењивања у подршци учењу, које не врши етикетирање и не води ка негативним последицама по ученике;
- ▶ Решавање проблема заједно са ученицима;
- ▶ Примена разних вербалних и невербалних комуникацијских вештина како би се олакшао процес учења.

Од суштинског значаја је стално развијање компетенција наставника и стручних сарадника преко обука акредитованих и препоручених од стране Бироа за развој образовања.

Исто тако, МОН и Биро за развој образовања треба да обезбеде подршку инклузивним праксама у настави преко:

- ▶ Стављања на располагање разних приручника и водича за инклузивно образовање за све школе;
- ▶ Развијање мреже школа са успостављеним добрим праксама и платформама за објављивање квалитетних наставних пракси и материјала;
- ▶ Пружање могућности свим школама да траже директну помоћ или подршку из мреже школа и наставника са успостављеним добрим праксама за инклузивно образовање.

ВРШЊАЧКА САРАДЊА

- ▶ Вршњачко поучавање или кооперативно учење представља добру основу за побољшање постигнућа свих ученика.
- ▶ Кооперативно учење омогућава подстицање и унапређење инклузивне климе у школи и у учионици.
- ▶ Омогућава да свако дете осети да је прихваћено, цењено и вредно.
- ▶ Заједничко решавање конфликта ствара климу у којој постоји подела одговорности и где се од ученика тражи да их заједнички решавају.

Школа и школски инклузивни тим треба стално да пружају подршку наставним праксама и инклузивној клими у школи преко припреме:

- ▶ Адекватних механизма за кооперативно учење на нивоу школе (питања повезана са радом са рањивим групама, као и употреба адекватних метода учења).
- ▶ Система за награђивање наставника преко којег ће се препознавати и јачати добре праксе у школи.

IX.

ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈА, ИНДИВИДУАЛНИ ОБРАЗОВНИ ПЛАН (ИОП) И МОДИФИКОВАНИ НАСТАВНИ ПРОГРАМ

За активно и продуктивно учешће у школским и ваннаставним активностима неки ученици имају потребу за подршком. У том циљу наставник врши циљне интервенције, односно примењује диференцирани приступ у планирању и реализацији наставе да би омогућио ученицима да учествују и могућност да постигну резултате учења.

Диференцијација је прилагођавање наставе и учења потребама и могућностима ученика. То је процес којим се планирају активности у вези са резултатима учења из наставног програма, метода учења и активности учења да би се задовољиле потребе сваког ученика појединачно. Њоме обезбеђујемо да задатак одговара индивидуалним потребама ученика, укључујући и ученике са посебним образовним потребама.

При диференцијацији могу да се користе разне стратегије, као на пример:

- ▶ Сваки ученик ради на свом задатку својим темпом;
- ▶ Предаје се на средњем нивоу (исти материјали, питања, упутства) за све ученике, али способнији добијају сложеније задатке, а они који имају потешкоће добијају додатну помоћ;

- ▶ Подела ученика у групе према способности (свака група добија разне задатке према сложености, али циљеви учења остају исти);
- ▶ Задаци су класификовани по сложености, тако да до најсложенијих задатака стижу само најспособнији;
- ▶ Даје се исти отворени задатак и свако ради својим максималним квалитетом;
- ▶ Ученици сами бирају задатке које ће решавати;
- ▶ Сви имају исте задатке, али у групи ученици помажу једни другима;
- ▶ Сви добијају исте радне листове и решавају их сопственим темпом;
- ▶ Сви ученици обрађују посебне аспекте теме, али свако на свој начин.

ИНДИВИДУАЛНИ ОБРАЗОВНИ ПЛАН

Неки ученици и поред диференцијације наставе не могу да се укључе и да напредују у учењу, зато су овим ученицима потребније интензивније интервенције односно припрема индивидуалног образовног плана (ИОП) од стране инклузивног тима за ученика (ИТУ). Инклузивни тим за ученика припрема ИОП ученика са сметњама сагласно његовим индивидуалним потенцијалима и потребама, у року од 30 дана од дана почетка наставе и спроводи мере подршке при учењу сагласно препорукама стручних тела за функционалну процену, или од дана утврђивања потребе за образовањем по ИОП. Циљ примене индивидуалног образовног плана је постизање оптималне укључености детета/ученика у редовне активности у настави, као и његова прихваћеност и независност у групи вршњака. Индивидуални образовни план укључује адаптације у резултатима учења наставног програма, увођење специфичних активности и наставних метода што ће омогућити постизање резултата у учењу.

При изради ИОП инклузивни тим за ученика сарађује са осталим наставницима и стручним сарадницима који су укључени у васпитно-образовном процесу ученика.

За сваког ученика са посебним образовним потребама припрема се дугорочни, средњорочни и краткорочни ИОП.

СТРУКТУРА ИНДИВИДУАЛНОГ ОБРАЗОВНОГ ПЛАНА (ИОП)

- ▶ **Основне информације о ученику** – у овом делу садржани су лични подаци о ученику и друге потребне информације као што су: историја о образовању; подаци о претходним интервенцијама; медицинска историја (уколико постоји), опис садашњег нивоа функционисања ученика/развојни статус у целини, а затим по областима (развојно-когнитивна, емоционална, физички и социјални статус), као и индивидуалне карактеристике детета (преференције, способности, потребе, интереси и сл).
- ▶ **Текући ниво постигнућа у разним областима** - овај део обухвата листу свих наставних предмета за којима ученик има потребу за подршком, текући ниво постигнућа ученика за сваки предмет за који има потребу за подршком, јаке стране и потребе које се односе на учење ученика и одговарајуће податке о оцењивању, као доказ о одлуци да ученик има потребу за подршком.
- ▶ **Идентификација приоритетних потреба** – откако је ИТУ документовао профил и постигнуће ученика (тачка 1 и 2) те информације могу да се употребе за идентификовање области у којима ученик има потребу за подршком и да се одреде приоритети. Ове приоритетне области треба да се групишу у разне функционалне области при чему се обавезно имају у виду препоручени развојни циљеви и интервенције стручних тела за функционалну процену. При идентификацији приоритетних потреба треба да се имају у виду моменталне могућности и функционалност детета, као и стечене компетенције и потребе за сваком облашћу за којом је потребна подршка. На основу идентификације приоритетних потреба ученика, планирају се резултати учења који треба да буду специфични, мерљиви и достижни.
- ▶ **Идентификација наставних стратегија и стратегија оцењивања** – у овом делу се даје опис рада са учеником, опис специфичних метода, технике и активности при реализацији наставе и оцењивања, резултати који се очекују

од ученика, наставна средства/ресурси који ће бити потребни за спровођење ИОП као и улоге и одговорности разних чинилаца.

- ▶ **Временски оквир за спровођење** – односи се на временски период почетка спровођења ИОП, период самог спровођења и временски период анализе напредовања ученика.
- ▶ **Извештај о напредовању** – саставни део индивидуалног образовног плана за континуирано оцењивање и сакупљање података који се користе да би се утврдио напредак ученика. У извештају се уписују постигнути резултати учења, начин на који ће се извештавати о постигнућу ученика, одређивању временског периода у коме ће се припремити извештај и фреквенција извештавања.
- ▶ **Имена и позиције чланова тима за припрему и реализацију ИОП.**
- ▶ **Праћење, евалуација и ревидирање ИОП.**

МОДИФИКОВАНИ НАСТАВНИ ПРОГРАМ

За ученике са комплексним потребама припрема се модификовани наставни програм.

Модификовани наставни програм се припрема за сваки васпитно-образовни период основног образовања и њиме се одређују резултати учења базирани на компетенцијама помоћу којих ученици треба да стекну и развију самосталност, лични развој и социјалне односе. Наиме, модификованим наставним програмом ученици са комплексним потребама треба да стекну знања и вештине о: самосталној бризи о себи и обављању културно хигијенских навика, основној комуникацији, развијању психомоторних функција, елементарних знања из посебних васпитно-образовних области, стицање основних животних или психосоцијалних вештина за лични развој, интерперсоналне односе, друштвене односе, здрав живот и однос са спољном средином.

Ученици са комплексним потребама део наставе која се реализује према модификованом програму, могу да посећују у основној школи са ресурсним центром или у центру за подршку при учењу, уколико је то у најбољем интересу за ове ученике, а сагласно са препоруком стручног тела за процену.

СТРУКТУРА МОДИФИКОВАНОГ НАСТАВНОГ ПРОГРАМА

- ▶ **Основне информације о ученику** – у овом моделу су наведени лични подаци о ученику и друге потребне информације као што су: подаци о претходним интервенцијама; медицинска историја, опис садашњег нивоа функционисања детета/ развојног статуса у целини, а затим по областима (развојно-когнитивна, емоционална, физички и социјални статус), историја о образовању; као и индивидуалне карактеристике детета (преференције, способности, потребе, интереси и сл).
- ▶ **Текући ниво постигнућа у разним областима** - овај део обухвата опис резултата учења базираних на компетенцијама са којима ученик треба да стекне и развије самосталност, лични развој и развој социјалних односа, односно животних вештина, одговарајуће податке о праћењу напретка и постигнутих резултата у учењу, као доказ одлуци да ученик има потребу за оваквом врстом подршке, као и нивоом постизања резултата учења до периода припреме модификованог програма.
- ▶ **Идентификација приоритетних потреба** - при чему се обавезно имају у виду препоручени развојни циљеви и интервенције стручних тела за функционалну процену. При идентификацији приоритетних потреба треба да се имају у виду моменталне могућности и функционалности детета, као и стечене компетенције и потребе за сваку област за коју је потребна подршка. На основу идентификације приоритетних потреба ученика планирају се резултати учења који треба да буду специфични, мерљиви и достижни.
- ▶ **Идентификација наставних стратегија, стратегије за подршку развоју животних вештина и стратегија о оцењивању** – у овом делу описују се прилагођавања материјала, активности и поступака за поучавање сагласно специфичним потребама ученика, начинима рада са учеником и у делу наставе и у делу развоја животних вештина, опису начина праћења постигнућа и оцењивања постигнутих резултата учења, ресурси који ће бити потребни за спровођење модификованог програма и улоге и одговорности разних чинилаца.

- ▶ **Временски оквир за спровођење** – односи се на временски период почетка спровођења модификованог програма, период самог спровођења и временски период анализе напретка ученика.
- ▶ **Извештај о напретку** – саставни део модификованог програма - план за континуирано оцењивање и сакупљања података који се користе да би се утврдио напредак ученика. У извештај се уписују постигнути резултати учења, начин на који ће се извештавати о постигнућу ученика, одређивању временског периода у коме ће се припремити извештај као и фреквенција извештавања.
- ▶ **Имена и позиције чланова тима за припрему и реализацију модификованог програма.**
- ▶ **Праћење, евалуација и ревидирање модификованог програма**

ПРАЋЕЊЕ, ЕВАЛУАЦИЈА И РЕВИДИРАЊЕ ИОП И МОДИФИКОВАНОГ ПРОГРАМА

Школски инклузивни тим и инклузивни тим за ученика су одговорни за спровођење ИОП и модификованог програма. Родитељи/старатељи и наставници који су део васпитно-образовног процеса ученика, као и остали сарадници који пружају подршку, треба да располажу копијом ИОП-а или модификованим програмом и да су упознати са својим конкретним одговорностима.

Школски инклузивни тим успоставља механизме праћења сваког детета које се образује према ИОП или модификованом програму, а директор редовно прати и одговоран је за рад школског инклузивног тима.

Евалуација ИОП-а или модификованог програма врши се најмање два пута током школске године, у зависности од потребе и чешће од стране инклузивног тима за ученика, при чему је неопходно да се направи анализа знања, вештина, очекиваних резултата које је ученик усвојио према планираном са ИОП или модификованим програмом као и ефективност наставних стратегија које су предвиђене ИОП-ом и модификованим програмом.

Уколико је већи број планираних резултата постигнут, треба да се припреми нови ИОП или модификовани програм. Уколико

већи број планираних резултата учења није постигнуто, ИОП или модификовани програм треба да се ревидирају при чему за исте резултате треба да се предвиди дужи временски период и да се примене нове наставне стратегије. Уколико ученик није у могућности да постигне већи број планираних/ очекиваних резултата учења и из ревидираног ИОП-а или модификованог програма, поново се упућује код стручних тела за функционалну процену.

ДОПУНСКА НАСТАВА

Допунска настава се организује за ученике који имају потребу за допунском подршком из одређеног наставног предмета да би постигли очекиване резултате, односно на захтев ученика, родитеља, односно старатеља или по процени наставника. Наставник планира допунску наставу сагласно потребама ученика. О посети ученика допунској настави разредни старешина, односно предметни наставник води евиденцију и обавештава родитеља, односно старатеља детета у року од три дана од констатовања потребе. У оквиру допунске наставе организује се и изучавање наставног језика с циљем превазилажења језичких баријера за децу чији је матерњи језик другачији од језика на коме се настава изводи.

X.

УКЉУЧИВАЊЕ УЧЕНИКА КОЈИ СУ ПРЕШЛИ УЗАСТ У ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ

Иако је основно образовање обавезно за сву децу, наша земља из разних разлога увек има децу (социоекономски статус, припадници маргинализованих група итд.) која нису уписана у школу или су је током образовања напустила.

УПИС УЧЕНИКА, ОРГАНИЗАЦИЈА И РЕАЛИЗАЦИЈА НАСТАВЕ

Чланом 14 Закона о основном образовању обухваћено је више аспеката овог проблема, а изнесени су у посебним ставовима и то: (1) Деца која нису била укључена у наставу, а прешла су старосну границу за укључивање у одговарајући разред основног образовања, имају право на основно образовање под једнаким условима као и остала деца; (2) За децу из става (1) овог члана, припремају се прилагођени наставни програми којим ће се омогућити упис у одговарајући разред основног образовања; (3) Проверу знања деце из става (1) овог члана врши школа пре њиховог укључивања у васпитно-образовни процес, са инструментима утврђеним из Бироа. После извршене провере њиховог знања издаје се потврда уз коју се дете уписује у одговарајући разред образовања; (4) Прилагођене наставне програме из става (2) овог члана припрема Биро, а утврђује министар и (5) Облик и садржај потврде из става (3) овог члана утврђује министар на предлог Бироа.

Сагласно наведеном члану школа је увек дужна да упише ученике који су прешли узраст, у редовну наставу, уколико се јаве.

Имајући у виду више фактора, пре свега да се ученици са пређеном узрасном границом не осећају прихваћеним у средини уколико нису у одељењу са другим ученицима њиховог или приближног узраста, или због тога што се у зависности од узраста ученика различито усвајају знања и вештине у школи, потребно је, у интересу ученика, да се нађе одговарајуће решење за упис ових ученика у школу.

Потребно је да стручна служба у школи и одговорни наставник (из разредне наставе) разговора са ученицима који су прешли узраст и да покушају да добију колико је могуће више података о социјалном контексту новог одраслијег ученика/ученице који се уписује у школу, као и да изграде однос поверења, поштовања и разумевања и да ученику/ученици помогну да формира реална очекивања у вези са наставом и учењем.

Уколико ученик до његовог уписа у школу уопште није следио наставу (није био уписан у школу), своје образовање почиње сагласно наставним програмима од првог разреда. Међутим, у зависности од узраста ученик/ца ће наставу следити заједно са ученицима свог или приближног узраста и биће укључен у одељење, и то:

▶	у првом периоду основне школе (укључују се ученици до 10 година, при чему се школа води према принципу да највећа разлика између ученика који се уписује и осталих ученика не буде већа од 2 године) и
▶	у другом периоду основне школе (укључују се ученици до 15 година, поново водећи рачуна да разлика у годинама између ученика који се уписује и редовних ученика не прелази 2, одосно 3 године уколико је уписан у шести разред).

Уколико је ученик био уписан у школу, па је напустио, узима се у обзир последње сведочанство о завршеном разреду и он/она се уписује у следећи разред, али поново имајући у виду наведене смернице за упис у одељења са ученицима приближног узраста (не више од две године разлике).

У случају када ученик који треба да се укључи у наставу, а до тада је био укључен у неко неформално образовање или из одређених разлога не поседује одговарајућу документацију као доказ о

завршеном одређеном разреду, а сам/његови родитељи/старатељи дају изјаву да је посећивао наставу и завршио одређени разред, врши се провера знања ученика према инструментима/тестовима знања из одговарајућих наставних предмета (матерњи језик, односно језик на коме се настава изводи, математика и природне науке) које ће школа требовати из Бироа за развој образовања.

Након утврђивања знања ученик се распоређује у одговарајући разред, поштујући упутства за укључивање у одељење са ученицима приближног узраста, у првом или другом периоду основне школе.

Уколико у истој школи има више ученика са пређеном узрасном границом, препоручује се да се исти не групишу у исто одељење, већ да буду равномерно распоређени у више одељења.

НАСТАВА, УЧЕЊЕ И НАПРЕДОВАЊЕ УЧЕНИКА

По укључивању ученика у одговарајући разред, наставник израђује план рада са учеником пређеног узраста, на основу прилагођених наставних програма припремљених од Бироа за развој образовања.

Наставник прати постигнућа ученика сагласно плану и када сматра да је ученик постигао очекиване резултате из одговарајућег разреда, обавештава Наставничко веће и ученику се издаје потврда о завршеном одговарајућем разреду. Наставник затим припрема/допуњује план сагласно прилагођеним наставним програмима за следећи разред и прати напредовање и постигнућа ученика.

Током једне школске године, ученик са пређеном узрасном границом, уколико показује успех и резултате може да добије потврду о завршена два разреда по прилагођеним наставним програмима. Он/она наставља да следи наставу у истом одељењу у коме је распоређен/а.

После мишљења наставника који води ученика и стручних сарадника у школи, уколико ученик не постигне минимум резултата може да остане у истом разреду (уколико није старији од осталих ученика 2 односно 3 године) о чему одлуку доноси Наставничко веће.

Ученик са пређеним узрастом не може да буде распоређен у трећи период основне школе, осим у случају када има доказ у смислу сведочанства о завршеном шестом разреду, а из одређених разлога је напустио школу после завршетка шестог разреда.

Сви ученици са пређеним узрастом до трећег периода (до седмог разреда) морају да постигну успех из прилагођених програма, а наставу у последњем периоду (од седмог до деветог разреда) да следе редовно, по наставним програмима за основну деветогодишњу школу.

Сви ученици који ће напунити 16 година, а нису завршили основну школу, настављају основно образовање по програму за образовање одраслих.

ДРУГИ ОБЛИЦИ ПОДРШКЕ УЧЕНИЦИМА ПРЕЂЕНОГ УЗРАСТА

Према Закону о основном образовању (члан 37), на захтев школе може да се покрене процедура о додељивању образовних медијатора који би вршили подизање свести код локалног становништва о важности образовања, а код запослених у школи о специфичностима и потребама ове категорије ученика.

Школа, такође, у средини у којој делује може да покрене информисање и подизање свести родитеља који имају децу која су ван школе и то преко трибина и радионица и индивидуалних посета (реализоване од стране образовних медијатора и школских тимова за инклузију).

У односу на подршку овим ученицима у процесу учења, школа односно наставници треба да укључују ученике у допунску и/или додатну наставу (за лакше усвајање очекиваних резултата из прилагођених наставних програма, односно за брже савладавање одређених садржаја и убрзања процеса преласка у следећи разред).

Исто тако, Законом о основном образовању (члан 36) предвиђено је и ангажовање спољних лица у својству татора који би помагали ученицима да лакше усвоје садржаје, да пишу домаћи задатак итд.

Тутори су можда највише потребни у срединама где се ученици суочавају са језичким баријерама (посебно тамо где је македонски језик, односно језик на коме се следи настава није матерњи језик ученицима Ромима и због тога имају проблема у праћењу наставе).

УКЉУЧИВАЊЕ ДЕЦЕ ИЗБЕГЛИЦА, ДЕЦЕ БЕЗ ДРЖАВЉАНСТВА У ОСНОВНО ОБРАЗОВАЊЕ

Деца са страним држављанством или деца без држављанства, деца избеглице, тражиоци азила, деца са статусом избеглице, деца под супсидијарном заштитом и деца под привременом заштитом која бораве у нашој земљи, исто тако, сагласно Закону о основном образовању (члан 13) имају право на основно образовање под истим условима као и деца држављани Републике Северне Македоније.

За ову децу се организује изучавање македонског језика и његовог ћириличног писма и подршка у надокнађивању знања из одређених наставних предмета у трајању од најмање годину дана на основу програма припремљених од Бироа за развој образовања.

По стицању основних знања из језика потребних за праћење наставе, ученици се укључују у редовну наставу у одговарајући разред, сагласно показаним знањима на тестовима припремљеним од стране Бироа за развој образовања (из наставних предмета математика и природне науке, односно биологија, хемија и физика).

По укључивању у редовну наставу, школа наставља са пружањем додатне подршке овим ученицима у изучавању језика и у њиховом укључивању у живот и рад одељења и школе.

XI.

ОЦЕЊИВАЊЕ ЗНАЊА И ВЕШТИНА

Оцењивање ученика је саставни део наставе и процеса учења и представља континуирано праћење, проверавање и вредновање постигнућа ученика у настави.

Оцењивање је процес вредновања знања, вештина и компетенција према претходно дефинисаним стандардима и резултатима учења, које укључује писмене, усмене и практичне тестове, испите, пројекте и портфолио.

У првом васпитно–образовном периоду, постигнућа ученика који следе наставу према ИОП оцењују се описно. У другом и трећем васпитно–образовном периоду, постигнућа ученика који прате наставу према ИОП могу да се оцењују описно и бројчано. Ученици који следе наставу према модификованом програму, оцењују се описно у свим васпитно–образовним периодима основног образовања сагласно индивидуалном постизању постављених резултата учења.

Начин оцењивања ученика са сметњама прописује министар, на предлог Бироа за развој образовања.

За ученике који прате наставу по индивидуалном образовном плану и модификованом програму оцењивање се врши сагласно ангажовању ученика и степену реализованих прилагођених резултата учења.

За оцењивање ученика са посебним образовним потребама наставник планира оцењивање и врши избор специфичних

метода оцењивања и избор/припрему специфичних поступака и инструмената; спроводи процес оцењивања; формира оцену; врши анализу и информише о сазнањима које је добио у процесу оцењивања и та сазнања користи за будућа планирања наставе.

Начини праћења и оцењивања сваког ученика посебно се приспособљавају на основу његових когнитивних способности, могућности, ограничења и начина изражавања.

У реализацији наставе, за оцењивање постигнућа ученика користе се следећи начини: оцењивање предзнања ученика (дијагностичко оцењивање), формативно оцењивање и сумативно оцењивање.

Начин оцењивања се прилагођава сагласно специфичним потребама ученика применом: писмених тестова на Брајевој азбуци, увећани формат, у електронској верзији, аудио формату и слично, употребом асистивне технологије, дужег времена за решавање теста, помоћи у читању питања из теста, надгледаних пауза и флексибилног наставног плана, присуство образовног асистента.

Процес оцењивања укључује и самооцењивање ученика у зависности од његових могућности.

За ефикасно спровођење свих начина оцењивања ученика са ПОП, школа планира оцењивање на следећим нивоима:

- планирање оцењивања у развојном и годишњем програму рада школе;
- планирање оцењивања у плановима за рад стручних актива;
- планирање оцењивања у годишњем програму за рад и планирање УИТ;
- планирање оцењивања у плановима за рад стручних сарадника у школи;
- планирање оцењивања у годишњим планирањима, тематским планирањима и планирањима наставног часа наставника.

Формирање оцене се одвија према стандардима за оцењивање из наставних програма.

Оцена се формира по заокруживању програмске целине (теме/ области) и конкретног временског периода у наставној години (тримесечје, полугође и крај школске године).

За ученике који прате наставу према ИОП или модификованом програму, оцена може да се формира и по реализацији циљева и постигнућа очекиваних резултата учења према ИОП-у или модификованом програму.

При формирању оцене (описне/бројчане) наставник користи све попуњене инструменте и сакупљене доказе из формативног оцењивања као што су радови ученика, вођење портфолија о ученику, примерци израда, примећених шема понашања, листи провера, анегдотских белешки и др. с циљем да се постигне објективност у оцењивању конкретног ученика.

У основној школи проверавање постигнућа ученика врши се на сваком наставном часу, а сумативну оцену наставник формира најмање два пута у једном полугођу.

Формирану оцену из одређеног предмета наставник уписује у педагошку документацију.

У педагошкој документацији се наводи врста програма према коме ученик прати наставу (ИОП, модификовани програм и прилагођени наставни програм).

У педагошкој евиденцији је предвиђен простор за описно оцењивање.

За дате оцене ученицима наставник обавештава Веће одељења на тримесечјима, полугођу и на крају наставне године.

Разредни старешина, односно одељењски старешина континуирано током школске године извештава ученика о његовом напредовању и постигнућу из сваког наставног предмета посебно.

Одељењски старешина, односно разредни старешина извештава родитеља/старатеља о успеху ученика најмање два пута у сваком полугођу, на родитељском састанку најкасније три дана по завршетку одељењских већа за утврђивање успеха и владања ученика за прво тримесечје, прво полугође, треће тримесечје и крај наставне године преко достављања евидентних листова.

Поред информисања о постигнућима на крају прописаних периода оцењивања (тримесечја, полугођа, краја године) родитељи/

старатељи добијају редовне информације у усменом или писменом облику (на индивидуалним сусретима), писменим напоменама, евидентним листовима, листовима за проверу, коментарима на писаним и другим радовима ученика.

Индивидуални подаци о постигнућима ученика доступни су само родитељима/старатељима, наставнику и по потреби стручним сарадницима.

Локалним, државним надлежним институцијама и широј јавности, подаци су доступни само као збирни подаци о оцењивању.

XII.

УЛОГА ОСНОВНИХ ШКОЛА СА РЕСУРСНИМ ЦЕНТРОМ И ЦЕНТРИМА ЗА ПОДРШКУ ПРИ УЧЕЊУ У ИНКЛУЗИВНОМ ОБРАЗОВАЊУ

С агласно Закону о основном образовању из 2019. године, специјалне школе се трансформишу у школе са ресурсним центром, а специјална одељења у центре за подршку при учењу, с циљем обезбеђивања квалитетног образовања свих ученика са посебним образовним потребама.

Ресурси које ове школе и одељења поседују, заједно са знањима и искуствима стручних лица, биће доступни да понуде потребну подршку ученицима, родитељима/старатељима, наставницима и стручним сарадницима.

При формирању система инклузивног образовања, основне школе са ресурсним центром и центрима за подршку при учењу имају кључну улогу у спровођењу промена. Оне ће и даље давати допринос у процесу васпитања и образовања ученика са комплексним потребама, али ће имати и допунску улогу у подршци редовним школама и свим чиниоцима укљученим у исте. Њихово стручно знање и претходно искуство допринеће школама да побољшају капацитет за унапређивање учешћа и успеха учења код свих ученика са ПОП. Школе са ресурсним центром и Центри за подршку при учењу ће подржавати инклузију деце и ученика преко олакшања приступа образовању и обуци, обезбедиће специјализоване услуге у заједници, подршку запосленима и самостални живот.

Сарадња између школа и школа са ресурсним центром и центрима за подршку при учењу треба да се подстиче и развија

при реализовању инклузивних политика и праксе. Таква сарадња са једне стране отвара могућности за кадар у школама са ресурсним центром и центрима за подршку при учењу да наставе своју улогу давања подршке ученицима са ПОП у васпитно-образовном систему. Са друге стране, нуде могућности кадру у редовним школама у добијању максималне подршке за прихватање и рад са ученицима са посебним образовним потребама, на најбољи могући начин.

Школски ресурсни центар и центри за подршку при учењу треба да пружају подршку у разним нивоима образовања, од претшколског преко основног, средњег, до образовања одраслих. Начин сарадње између основних школа са ресурсним центром, центрима за подршку при учењу и других основних школа уређују се посебним актом донетим од стране министра за образовање, на предлог Бироа за развој образовања.

ДЕЛАТНОСТ ШКОЛА СА РЕСУРСНИМ ЦЕНТРОМ И ЦЕНТАРА ЗА ПОДРШКУ ПРИ УЧЕЊУ

Школе са ресурсним центром и центри за подршку при учењу имају двојну улогу у свом раду:

- ▶ Са једне стране, наставиће са својом традиционалном специјализованом улогом да обезбеђују део васпитно-образовне делатности за ученике са комплексним потребама, за које укључивање у ту средину је од најбољег интереса за њих, сагласно препорукама стручних тела за функционалну процену. Ти ученици ће пратити део модификованог програма у школама са ресурсним центром или у центрима за подршку при учењу, преко које ће развити животне вештине, вођење бриге о себи, личној хигиени, развоју говора, вештини комуникације и емоционалном развоју. Школе са ресурсним центром и центрима за подршку при учењу располажу специјализованим знањем, услугама и опремом и могу да изађу у сусрет ученицима са високим нивоом потребе за подршком, који ће им омогућити да се усредсреде на њихове индивидуалне потребе.
- ▶ Са друге стране, имајући у виду њихове материјалне, просторне и људске ресурсе, представљаће и ресурсне центре који ће подржавати школе, што представља и најзначајнију карику у успешној инклузији. Користећи

њихову техничку опремљеност, стручно знање и искуство, пружаће и подршку наставницима, стручним сарадницима, инклузивном тиму, да развијају сопствена знања и вештине у вези са пружањем одговора на разне потребе ученика. Они треба да пружају помоћ при адаптација на средину, учествују у изради индивидуалног образовног плана, изради специфичних наставних средстава и помагала.

У Републици Северној Македонији постоје специјалне школе, односно школе са ресурсним центром које су подељене на основу врсте ометености коју третирају. Али, у развоју система инклузивног образовања и мисије и визије коју имају, треба да усмере ка јачању и надограђивању својих капацитета у смислу обезбеђивања услуга и ресурса за ученике са разним потребама.

КАПАЦИТЕТИ ШКОЛЕ СА РЕСУРСНИМ ЦЕНТРОМ И ЦЕНТАРА ЗА ПОДРШКУ ПРИ УЧЕЊУ

Сагласно новој улози специјалних основних школа и специјалних одељења при основним школама, које се од школске 2020/21. године трансформишу у основне школе са ресурсним центрима и центре за подршку при учењу, својом професионалном и организационом постављеношћу обезбеђиваће широк спектар услуга/делатности: образовне, саветодавне, рехабилитационе, итд.

Школе са ресурсним центром и центрима за подршку при учењу поред образовне делатности ученицима са комплексним потребама врше и сервисне услуге:

- ▶ Координације образовних и личних асистената;
- ▶ специфична дидактичка наставна средства за школе (уџбеници и књижевност на Брајевој азбуци, тактилна помагала и сл.);
- ▶ ориентација и мобилност у простору, употреба знаковног језика, коришћење асистивне технологије као алатке за комуникацију и подршку при учењу, коришћење Брајеве азбуке/ машине/ компјутера, и сл.;
- ▶ мобилна служба ресурсних специјалних едукатора и рехабилитатора;
- ▶ подршка ученицима са сметњама који су укључени у школе, (сагласно специјализованости школе);

- ▶ пружање стручне подршке наставницима из основних школа за рад са ученицима са одређеним сметњама;
- ▶ рад ученика у домаћим условима и подршка породици (групе за подршку, обуке, саветовање и сл);
- ▶ рехабилитацијски третмани: логопедски третмани, сензорна стимулација, арт терапија, Монтесори метод, графомоторне и моторичке вештине и сл.;
- ▶ стручна обука/ квалификација/ доквалификација за одрасла лица са сметњама;
- ▶ професионална рехабилитација и оријентација, оспособљавање и укључивање на тржишту рада.

ПРИПРЕМА ТРАНСФОРМАЦИЈСКИХ ПЛАНОВА

Облик и садржај трансформације биће специфичан за сваку школу и зависиће од више фактора: ресурси са којима располаже, ученици са којима ради, регион који ће да опслужује итд. План ће требати да садржи и промене (реформе) организацијске структуре, с циљем да школа буде функционална и да буде у сагласности са визијом и ресурсима за пружање услуга у будућности. Даље, у оквиру школе формираће се разни тимови који ће давати конкретне услуге, на пример мобилна служба, служба за рехабилитацију, служба за едукацију и сл. При изради плана, препоручује се да се направи анализа људског капитала са којим школа располаже, односно процена њихове ефикасности и ефикасности, а затим да се направи и рационализација свих ресурса.

Нова улога коју ће добити као подршка школи тражиће и нове компетенције и вештине. Много је важно да специјални едукатори, рехабилитатори и остала стручна лица имају допунске обуке и упутства како најбоље да извршавају нове радне задатке који ће се тражити од њих.

XIII.

ПРОФЕСИОНАЛНИ РАЗВОЈ НАСТАВНИКА

Наставнички кадар и његова стручна оспособљеност је основа за успех у васпитно-образовном процесу. За реализовање ефективно инклузивног образовања потребно је да се наставници фокусирају на четири кључне вредности које представљају основу развоја њихових компетенција:

- Поштовање разлика код ученика;
- Подршка свим ученицима;
- Тимски рад;
- Континуирано лично стручно усавршавање.

Да би постојао инклузивни и праведан васпитно-образовни систем, прилаз свих наставника разликама које постоје међу ученицима треба да буде са позитивним ставом и разумевањем инклузивне праксе. Наставници могу да стекну знања за припрему таквих инклузивних пракси током њиховог иницијалног универзитетског образовања. У том циљу, факултети који продуцирају наставнички кадар треба преко узајамне сарадње да изврше ревизију студијских програма, а у интересу усаглашавања са новим Законом о основном образовању. У том циљу препоручују се нови студијски програми, где ће се кроз предметне програме препознавати циљеви и садржаји за инклузивно образовање.

Значајно је да се напомене да при изради студијских програма треба имати у виду њихову интердисциплинарност, што значи да треба да се интегрише више области из педагошких наука.

Са овако постављеним студијским програмом будући наставник у иницијалном образовању стиче компетенције за успешно примењивање инклузивне праксе, као на пример:

- ▶ Добро је информисан о свим ученицима;
- ▶ Зна и разуме физичке, емоционалне, социјалне и културне разлике међу ученицима;
- ▶ Познаје начине давања подршке ученицима који потичу из рањивих друштвених група;
- ▶ Познаје разне начине за мотивацију;
- ▶ Препознаје и подстиче ученике с поштовањем њихове индивидуалности;
- ▶ Примењује разне моделе учења и приступа учењу;
- ▶ Познаје и примењује одговарајуће наставне методе, стратегије и технике поучавања;
- ▶ Поседује вештине поучавања;
- ▶ Поседује демократичност, поштовање, пријатељство, сарадњу, толеранцију, адаптивност и флексибилност при прихватању промена;
- ▶ Отвореност за нове идеје, прилазе и информације.

Професионални развој наставника је посебно важан због нових изазова са којима се суочавају наставници из редовних школа и који морају да одговоре повећаним и разним потребама ученика.

Сагласно основним компетенцијама за наставнике, Биро за развој образовања у каталогу акредитованих програма треба да посвети посебну пажњу програмима за инклузивно образовање. Приоритетне обуке за све наставнике треба да буду програми за јачање компетенција наставника за инклузивно образовање, као и други програми за јачање знања и вештина потребних за

рад са ученицима са посебним образовним потребама и другим категоријама ученика којима је потребна додатна подршка.

Исто тако, постојећи акредитовани студијски програм за педагошко-психолошку и методску доквалификацију (ППМ), треба да се ревидира са укључивањем нових предметних програма из области инклузије.

Јачање ових компетенција и вредности преко студијских програма усмерено ка образовању наставника, омогућиће да стекну знања, као и да развијају вештине са којима могу да одговоре новим изазовима. Само овако, системским решењем на нивоу државе, наставници ће бити спремни да одговоре потребама ученика који се суочавају са потешкоћама у учењу.

XIV. МОНИТОРИНГ, ЕВАЛУАЦИЈА И ИЗВЕШТАЈИ

Да би се имплементирао и одржао систем инклузивног образовања на националном нивоу, треба да се уведу свеобухватни стандарди квалитета инклузивног образовања (усаглашен са међународним стандардима за инклузивно образовање) и механизми праћења напредовања на свим нивоима¹⁰. У том циљу држава треба да развије план за мониторинг (праћење) и евалуацију (процене) у којима ће бити јасно дефинисани: индикатори (улазни, процесни и излазни), извори верификације, временски оквир (рокови), одговорне институције и финансијске импликације.

МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА, ГЕНЕРАЛНО ТРЕБА ДА БУДУ УСМЕРЕНИ КА МЕРЕЊУ/ПРОЦЕНИ:

- ▶ Недискриминирајућих правила, политика и пракси за пријем ученика;
- ▶ Развијеним политикама и стратегијама за подршку свим ученицима да могу да идентификују и искажу своје потребе;
- ▶ Постојању јасне политике против насиља;
- ▶ Обуци запослених у вези са аспектима прихватања свих ученика и стварање пријатељске школске климе;

¹⁰ Општ коментар број 4 (2016) за правото на инклузивно образование. Достапно на: https://vlada.mk/sites/default/files/dokumenti/kplp_opsht_komentar_br_4_-_inkluzivno_obrazovanie.pdf

- ▶ Раду са поштовањем и сарадњи са ученицима и породицама;
- ▶ Стратегијама за помагање ученицима и породицама за њихово активно учешће у школској заједници и учioniци;
- ▶ Приступ информацијама и приступ саветовањима за ученике.

УНУТРАШЊИ И СПОЉНИ МОНИТОРИНГ

Имплементација Инклузивног образовања у васпитно-образовним институцијама следи се на две нивоа:

- ▶ Унутрашњи мониторинг (на нивоу школе) и
- ▶ Спољни мониторинг (на националном нивоу).

Унутрашњи мониторинг се спроводи у оквиру образовне институције са праћењем упутстава добијених из МОН:

▶	Школски инклузивни тим успоставља механизме за праћење инклузивне праксе у њиховој школи и сакупља и анализира податке од инклузивног тима за ученика (од свих инклузивних тимова за ученика који су формирану у оквиру школе).
▶	Школски одбор редовно прати рад школског инклузивног тима.

Школа има обавезу да подноси годишњи извештај у који треба да унесе податке и о имплементацији инклузивног образовања (састављен према упутствима добијеним из МОН).

Спољни мониторинг врше ДПИ, БРО и ЦСОО у оквиру својих законских надлежности. ДПИ спроводи мониторинг преко процеса интегралне евалуације за рад школе, а БРО и ЦСОО преко:

▶	Анализе годишњих извештаја школа о имплементацији инклузивног образовања, с циљем да се идентификују:
▶	Броја ученика који успешно уче према ИОП и по модификованом наставном програму, степену „одлива“ и разлозима за такав исход.
▶	Свеукупног напретка ка реализацији циљева инклузивног образовања – обухваћености деце са ПОП и степен оспособљености образовних установа (редовне и школе са ресурсним центром, центри за подршку при учењу) да се прилагоде образовним потребама деце.
▶	Броја ученика са пређеном узрасном границом који су укључени у школу и преузете инклузивне мере од стране школе.
▶	Броја ученика који уче према прилагођеним наставним програмима (за ученике који нису били укључени у образовни систем).
▶	Прегледа израђених ИОП и модификованих наставних програма и серија интервјуа са кључним чиниоцима (родитељи/старатељи, ученици, кадар запослен у васпитно–образовним установама) да би се утврдило да ли школа прати прописане поступке и обезбеђује одговарајући тип подршке и услуге које су предвиђене ИОП-ом и модификованим програмом.
▶	Процена квалитета преузетих афирмативних мера за инклузију свих ученика у редовно образовање.

